

Háy János

A HALOTTEMBER

SZEREPLŐK:

ANYA, *harmincas évei elején járó nő*
FÉRFI, *negyven körül, vagy idősebb*
GYEREK, *6 és 10 év közötti kislány*
SZOMSZÉD NŐ, *harmincas*
A többi férfiszerepet egy vagy két színész játssza.
POSTAMESTER, *idős férfi*
TANÁR, *fiatal férfi*
SZOMSZÉD FÉRFI, *negyven körül*
KOCSMAI FÉRFIAK, *háborúból visszatért korosztály*
NŐK
KOCSMÁROS, *idős férfi*
PAP, *idősödő férfi*
GYEREKEK, *6 és 12 év között*

Szerzői megjegyzés

A színpadon nincs díszlet, egy széken ül egy harmincas évei elején járó nő szemben a közönséggel (nem feltétlenül centrálisan). A jelenetek közötté és a színpad fekete vászonnal vagy bármilyen egységes színű drapériával eltakart hátsó része között zajlanak. Amikor a nő is játszik, feláll, és beáll a jelenetbe, aztán visszaül.

A jelenetek egy történetet, egy gondolati vagy érzelmi kört kereteznek. Méretben s az előtte és utána következő jelenettől való elkülönülésben nem egyformák.

Váltások, szünetek zenével és fénnnyel legyenek megoldva.

Két idősík jelenik meg a darabban, a narráció jelene és a narrációban érintett múlt (múltak). Az elkülönülést a színészek bábokkal való megketőztésével lehet érzékeltetni. Egy színész több bábót is mozgathat, rendezői és színészi döntés, hogy mikor milyen mértékben lép ki mögüle. De minden más eszköz is lehetséges, például egyes jelenetek esetében (levélosztás, temetés, a férfi érkezése) a film, vagy az, hogy nincs plusz eszköz, csak szí-

nészek vagy csak egy színész, a narrátor, aki egy személyben jeleníti meg a szereplőket, mindet, vagy a férfi kivételével mindet.

A szövegben több helyen jelzem (és sok helyen benne hagyom a narrációs térben), amikor a másik szereplő szólal meg. Rendezői döntés, hányszor és mikor szólal meg egy másik szereplő (adott esetben ez apró szövegmódosítást igényelhet). Mennél kevesebbszer engedi szóhoz a többi szereplőt, annál erősebbek a megszólalások, s persze mennél kevesebbszer, annál kockázatosabb beszéltetni őket.

A kislány: lehet tényleg egy kislány, de lehet csak egy báb, amit az Anya mozgat, s az Anya lép ki a kislányba, mintegy saját tükröződésébe, hisz valójában a két ember azt a kétféle viszonyulást mutatja, amely része és valósága lehet ilyen esetben egy ember gondolkodásának is.

Hely és idő: tudható, hogy a cselekmény a második világháború idején játszódik, de a rendezés mégis törekedjen, miként a szöveg is törekszik, hogy általában a háborúról legyen szó. A konkrétumok mindig határon belül legyenek kezelve, úgy, hogy a hozzánk időben és térben közeli háborúk valósága is megmaradjon.

A helyszín egy vidéki falu, de a jelmez semmiképpen se archaizáljon vagy közvetítsen afféle Budapesten elképzelt falusi kisreált. Ahogyan a nyelvezet, úgy a díszlet, a kellékek és a jelmez is törekedjen a mai néző számára foghatóvá és érintésközelivé tenni a történetet. Ez nem egy vidéki történet, a vidék csupán a szükséges reália-alap.

Amikor írtam, minden olyan vesztesre gondoltam, amikor egy nő elveszíti azt, akivel közös életet tervezett, mert elhagyja, mert félévente jár haza, mert meghal, s neki viszonyulnia kell ehhez a hiányhoz, és gondoltam minden olyan férfira, aki egy ilyen elhagyásból újra vissza akar lépni a múlt valóságába, mintha közben nem telt volna az idő. Gondoltam minden olyan férfira és nőre, aki azt hiszi, gond nélkül tud belelépni a másik ember múltjába, s szinte észrevétlen lesz leölvé, ahogyan karácsony böjtje előtt a disznók. Reális és egyben szimbolikus történet, amitől nem idegenek a nagy dramatikus mozdulatok.

A rendező széles körű szabadságot kap a megrendezés mikéntjében, szerzőként mégis azt szeretném, ha emberben és szövegben gondolkodna, s az egyéb színpadi tárgyasultságot minimumra redukálná.

1. JELENET

A postahivatal előtt gyerekek váraognak, a színpad előterében a nő ül.

GYEREK 1 Mikor hozza már?

GYEREK 2 Pedig már megjött.

KISLÁNY Én tudom, hogy várni kell, és akkor jön meg, ha várunk.

GYEREK 3 Mindenki tudja, de hiába tudod, ha annyira izgulsz, hogy hány-
nod kell, már akkor, amikor idejössz az úton.

GYEREK 1 Te hánytál?

GYEREK 3 Mért, te nem szoktál?

GYEREK 1 Hát nem, tavaly még igen, de idén már nem.

GYEREK 3 Jövőre én se fogok, de még csak harmadikos vagyok.

ANYA Ott vártak, ahogyan máskor is vártak. Tudtam, mi van ott, mert sok-
szor elmentem én is, elkísértem a gyereket, hogy tudja, hová kell men-
ni, mert én nem mehettem mindig, ott voltak az állatok, meg a föld. A
levelek meg néha csak délután érkeztek, mert későn indították a fővá-
rosból. Leültek az árokpartra és beszélgettek, mert nem tudtak csend-
ben maradni, annyira várták, hogy kinyílik a posta ajtaja, és jön a pos-
tamester, és kiosztja a leveleket. Nem tudtak csendben, csak úgy, hogy
beszélnek, és mindig arról beszéltek, amiről máskor is beszéltek.

GYEREK 1 Mikor hozza már ki?

ANYA Mikor hozza már ki, ezt mondja az egyik gyerek, mert mit mondha-
tott volna mást, amikor azért voltak ott, hogy kihozza.

GYEREK 2 Neked lehet, hogy nem is jött.

ANYA Mondta a másik, mert olyan volt, hogy azt hitték, ha a másiknak nem
jön, akkor az egyiknek biztosan jön. Azt hitték, bár mondani nem mer-
ték volna, ha a másiknak meghal az apja, az övéké biztosan él. Nem gon-
dolták, hogy mindkettő meghalhat, vagy mindkettő életben maradhat,
olyanok voltak, hogy ha egyik igen, akkor a másik biztosan megmenekül.

GYEREK 1 És ha neked nem jött.

GYEREK 2 Nekem jött, mert nekem tegnap nem jött.

GYEREK 1 Nekem mindennap jön.

ANYA Volt olyan, akinek mindennap jött, vagy azt hitte, hogy minden nap,
mert nem számolta azokat a napokat, amikor nem jött, holott nem jö-
hetett senkinek minden nap. Nekem mindennap, mondta, tudom, ki-
nek a fia volt, és utána beszéltek, mondjuk, azt mondta akkor az egyik,
hogy milyen lehet ott, a másik, meg hogy nem tudja.

GYEREK 3 Milyen lehet ott?
GYEREK 2 Nem tudom.
GYEREK 1 Ölteki embert?
GYEREK 3 Nem, biztos nem, azt nem szabad.
GYEREK 1 Akkor mitől hal meg annyi ember?
GYEREK 3 A háborútól, attól, hogy háború van.
GYEREK 1 A háború az nem tud embert ölni, csak a másik ember tud.
GYEREK 2 Mert az ellenséget szabad.
GYEREK 4 És ha meghal?
GYEREK 2 Akkor meghal, minek lett ellenség.
GYEREK 1 Már jön. Nyílik az ajtó.
GYEREK 3 Ez hülyeség.
GYEREK 2 Mi?
GYEREK 3 Hogy ellenség.
GYEREK 2 Mért volna hülyeség?
GYEREK 3 Mert az apu nem is ismeri őt, hogy lehetne az az apunak ellensége.
GYEREK 2 Úgy, hogy ők a rosszak, van olyan, hogy rosszak.
GYEREK 3 Nekik is van gyerekük.
GYEREK 4 A rosszaknak is születnek?
KISLÁNY Az anyu azt mondta, csak azért mentek oda, mert lelőtték volna őket, ha nem mennek, mert kötelező, legalábbis az apu csak azért ment.
GYEREK 4 Kötelező?
KISLÁNY Igen, nem mondhattad azt, hogy én nem akarok.
GYEREK 3 Lehet olyan, hogy ezt kötelezővé tenni?
GYEREK 2 Vagy te, vagy ők. Ha te hagyod magad, akkor ők nyernek, mint a fociban, érted, az egész olyan, mint egy nagy...
GYEREK Ezt hagyd abba, ezt a foci dolgot, mert ez tiszta hülyeség, a fociban gólok vannak, nem halottak.
GYEREK 2 De az is olyan, hogy...
GYEREK 3 Mondom, hogy kussolj ezzel a focival!
GYEREK 1 Az én apám egy hős, azért van ott, mert ő egy igazi hős. Miniket véd.
GYEREK 2 Ja, szerintem is.
GYEREK 3 Utálom a háborút.
GYEREK 2 Én is.
GYEREK 1 Jön.
Nyílik az ajtó, a Postamester kilép a levelekkel.

ANYA És akkor kijött, ahogyan mindig kijött, a postamester, és elkezdett osztani, mindenkit ismert, tudta, melyik kinek a gyereke.

POSTAMESTER Neked jött. Neked is. Neked most nem jött.

KISLÁNY És nekem?

ANYA Ezt kérdezte a gyerek ijedten, mert a postamester, azt hiszem, ez volt az ő szórakozása, hogy egyik vagy másik gyereket kihagyta akkor is, ha jött levele. Ilyen volt. Nem volt eleve rossz, csak így akart még nagyobb örömet okozni, hogy jaj, már el is felejtettem, s akkor az, aki annyira izgult, hogy mikor mondják az ő nevét, hányadiknak, és most nem mondták, aki már annyira úgy volt, hogy majdnem elsírta magát, most az örömtől sírhatott.

POSTAMESTER Várjál csak, igen, neked is.

KISLÁNY Tudtam, hogy ír, tudtam, mert tegnap nem írt, tudtam.

ANYA Mindig ugyanúgy örült, ahogyan egy kislány örülni tud, darabokban vette a levegőt, háromszorra egy lélegzetet, és fényes lett az arca, mint ha a borítékról oda tükröződne a nap. Tudtam, hogyan jön hazafelé, tudtam, hogy megáll a patakhídnál, ahol már egyedül van, és elolvassa. Törülgeti a szemét, néha elakad, talán mert az írás olyan rosszul volt olvasható, sokszor ceruzával volt írva, egészen apró betűkkel, vagy azért, ami ott volt.

Mindenki szalad hazafelé. A kislány megáll a patakhídnál, olvas.

KISLÁNY *(olvas, akadozva, megismételgeti a mondatokat, szavakat)* Drága feleségem, kicsi Annácskám. Jól vagyok, kapok rendesen enni, a bajtársaim rendes emberek, segítünk egymásnak. Remélem, ti is jól vagytok, megbirkóztok az otthoni gondokkal, a földdel, az állatokkal, s hogy nem vagytok veszélyben. Nagyon hiányoztok! Isten éltesen, kicsi Annácska, sajnálom, hogy nem lehettem ott a születésnapodon, de legközelebb már biztosan ott leszek. Ezerszer csókollak benneteket! Apu

ANYA Minden levél ugyanolyan volt, mert ezek az emberek nem szoktak ahhoz hozzá, hogy levélben kell megírni, mi van velük. Ők ahhoz voltak szokva, hogy látszik az, ami velük van, de most nem látszott, mert olyan messze voltak, hogy nem látszottak. Minden levél ugyanolyan volt, ha másmilyen lett volna, akkor a tábori levelezést ellenőrző írásokok visszaadták volna, hogy írjon másikat, ugyanolyat, mint amit mindenki ír, amilyet ő is írt addig, amíg vissza nem kellett adni. Nézte még kicsit a levelet, elolvasta megint, mondta talán, hogy él, vagy csak gondolta, és szaladt.

KISLÁNY Él! Nincs baja, él!

ANYA Él, azt mondta, és hogy szalad haza, megmondja az anyunak, hogy él. És szaladt, még nem láttam, hogy szalad, mert olyan helyen szaladt, ami még nem látszott az udvarból, mert én az udvaron voltam, nem messzire az utcaajtótól, aztán egyszer csak látni kezdtem, hogy jön, futva, boldogan, kezében szorongatva a levelet.

2. JELENET

ANYA Amikor odaért hozzám, mondta nekem, az arcom felé tartva a levelet, hogy él, anyu, él, én meg mondtam neki, hogy nincsen.

Mi nincsen?, kérdezte a gyerek, és a szeme meredt rám, olyan volt, mint az apjáié, gondoltam, meg hogy nem, csak részben olyan, mert másik részben az enyém, és inkább arra kezdtem gondolni, hogy az enyém.

GYEREK Anyu, mi nincsen?

ANYA Mondtam neki, hogy az az ember már nincsen. Kicsoda, milyen ember?, kérdezte a gyerek.

GYEREK Kicsoda, milyen ember?

ANYA Akit annyira vártunk, hogy megjöjjön.

GYEREK Apuról beszélsz.

ANYA Igen, mondtam, olyan volt a hangom, mintha egy számot mondanék ki, egy vagy kettő.

GYEREK Most jött levél, már elolvastam, hogy jól van.

ANYA A levél régebbi, közben történt, míg a levél jött.

GYEREK Mi történt közben, nem értem, mi?

ANYA Hogy meghalt.

ANYA Mondtam neki, hogy meghalt, amíg a levelet hozta, és megállt a patak hídnál, hogy elolvassa, és ki tudja, hányszor olvasta, sokszor, mert elsőre nem is tudta folyamatosan, az apja írása miatt, meg mert mindig könnyes lett a szeme, és nem látta a papírt rendesen, addig valaki kijött a postáról egy távirattal. Nézett rám, aztán a levélre, mintha keresne valamit rajtam, a levélen vagy a kettőnk között a levegőben.

GYEREK Hogy tudott ilyen kicsi idő alatt meghalni?

3. JELENET

ANYA Hogy tudott ilyen kicsi idő alatt, kérdezte, és akkor jött, hogy de anyu írt. Itt van a levél, látod, itt!

GYEREK Azt írta, hogy jól van, meg hogy rossz neki, hogy nem lehet itt a születésnapomon.

ANYA Azt mondta a gyerek, amit olvasott a levélben. Én meg mondtam neki vagy gondoltam, már nem tudom, hogy most már nem rossz.

GYEREK Miért nem rossz?

ANYA Miért nem rossz, azt kérdezte, mondom, mert már neki semmi nem rossz, mert már csak nekünk lehet rossz, mert már nincsen, a hangom nem változott, add ide a sót, olyan volt.

GYEREK Hogyhogy nincsen?

ANYA Hogyhogy nincsen, kérdezte, én meg mondtam, hogy nem az van, ami abban a levélben van, hogy él, és gondol ránk, hanem valami más van. A távirat egy későbbi időről szól, mint amikor a levelet írta, mert ilyen a posta, a távirat meg tudja előzni a levelet, és abban az van, hogy hősi halált halt, és már nem gondol semmire, ránk sem, mondtam, mielőtt megkérdezné, hogy de ránk ugye gondol. Milyen az a hősi halál, nem kérdezte meg, mitől lenne egy halál bármilyen, a halál csak olyan, hogy halál, hogy az ember volt, azután meg nincs. És ez a halál nem olyan, mintha valaki öregén, hanem olyan, mintha éretlenül szaggatnánk le a gyümölcsöt a fáról. Igen, éretlenül szaggatták le az embereket az életükéről, s lökdösték bele a gödrökbe, amit a falusi lakossággal ásattak a katonák, ahogyan itt a faluban is az oroszokat, nem tudtuk, kicsodák, ellenségek. Mi az, hogy ellenség, ott laktak a házunkban, fáradt emberek voltak, éhesek, kimerültek, másnap mentek a Garamhoz, ott volt az összecsapás, és visszahozták szekereken a hullákat, mind mentek bele a templom előtt egy nagy gödörbe. Volt, aki még nyögött, volt, aki mondott neveket. Kinek a nevét mondta? Azét, akit szeretett, de már nem hallotta senki, mert nekünk az a név nem jelentett semmit. Meghaltak, és az utolsó szavakat nem hallotta olyan, aki értette volna azokat a szavakat. Hősi halott, és gondoskodnak a hazaszállításról, ez volt a táviratban, és megkapta a kieszűstöt azért, mert meghalt. Nem halt meg, mondta a gyerek.

GYEREK Anyu, nem halt meg, itt van a levél, és én azt gondolom az igazságnak, ez csak egy hiba, nem nekünk kellett volna küldeni azt a táviratot, nem nekünk, hibásan írták rá az apu nevét, hogy ő. Biztos, ott a háborúban minden össze van keveredve. Anyu, aki meghalt, az egy másik ember. Én tudom, hogy nem lehet az apu.

ANYA Azt hiszem, mondtam neki, ebben nem hibáznak, a halálban nem hibáznak, olyanok, hogy csak a halál nyelvén tudnak beszélni, hogy fognak a dolgok, a lőszerek meg az emberek. Ott mindenki ezt a nyelvet beszéli, mindegy, hogy németek vagy oroszok, szemben állnak egymással,

de értik egymást, mert a saját nyelvüket már régen elfelejtették, s lett nekik egy ilyen közös nyelvük. Meghalt, s most úgy kell élnünk, hogy nincsen. Úgy kell majd a földekre menni, úgy kell majd a templomba menni, úgy kell majd a rokonokhoz menni, hogy mi csak ketten vagyunk, amikor ők többen. És nem gondolhatunk arra, hogy hiányzik nekünk, mert csak arra gondolhatunk, hogy nélküle.

GYEREK Nekem nem halt meg!

ANYA Hogy neki nem halt meg, mondta akkor a gyerek, nekem nem, nekem él. Hagytam, hogy hadd éljen neki, nem akartam, hogy fájjon. Eddig sem volt apja, mert alig megszületett, már behívták katonának, aztán még haza-haza engedték, utána meg végleg elvitték a frontra. Nem volt neki apja, csak valami képzelet arról, hogy apa, és ő azt a képzeletet várta vissza, nem az igazit, mert igazi nem volt neki soha.

Milyen lesz, gondoltam, amikor a többiek visszajönnek, hogy látom, hogy örülnek, hogy megjöttél, de jó, és boldogok, én meg nem várhatok senkit, csak egy koporsó fog jönni, ingyen, mert az állam gondoskodik a szállításról, a temetésről, mindenről. Ez a fizetség a hősi halálért.

4. JELENET

ANYA Megtudta mindenki a faluban, és sajnáltak, mert sajnálni kellett az olyat, mint én, de valójában örültek, hogy nem az ő uruk vagy fiuk halt hősinek nevezett halált.

ASSZONY Mikor hozzák?

ANYA Azt mondták, szerdán, mondtam, amikor megkérdezték.

ASSZONY Gyorsan hazahozzák.

ANYA Gyorsan.

ASSZONY Hogy lesz most, hogy nincs.

ANYA Nem tudom. A gyerek van, mondtam, hogy a gyerek.

ASSZONY Az jó, hogy ő van.

ANYA Jó. De ő mégiscsak gyerek, meg, ha majd nem lesz gyerek, akkor már nem lesz nekem. Egyedül maradtam valójában. Ehhez kell hozzászokni, hogy egyedül, mondtam, mert erre gondoltam este, mikor még nem aludtam, hogy valójában egyedül lettem, s hogy a gyerek csak egy ideig van ott, s hogy nekem épp azt kell tennem, hogy felneveljem és elküldjem magamtól, hogy nekem kell azt csinálnom magammal, hogy végérvényesen egyedül legyek, akkor is, ha majd beteg leszek, s nem tudom ellátni magam.

ASSZONY Mindenki egyedül van.

ANYA Tudom, mondtam, de mégiscsak jó, ha van valaki ott még, amikor egyedül vagy.

5. JELENET

ANYA Aztán meghozták a koporsót, kicsi volt a koporsó, pedig az uram egy nagy ember volt. Azt mondták, nem lehet megnézni, mert annyira szétroncsolta a robbanás, mert robbanás volt, valami akna, arra gyalogolt rá a szakasz, mert nem tudták, hogy ott van és mindenki a levegőbe repült, úgy kellett összeszedni a darabokat, s egymáshoz illeszteni, hogy melyik kié, írta egy bajtárs, aki életben volt, valami véletlen miatt lemaradt a többiektől, talán mert hánynia kellett a félelemtől, s csak arra eszmélt, hogy a bajtársai darabjai repülnek a levegőben. Írta, hogy a bajtársainak a teste, azoknak, akikkel még egy perce nevettek valamin, vagy épp arról beszéltek, hogy a feleségük milyen finom paprikáscsirkét tud csinálni nokedlivel, s hogy arra gondolni, már kicsit olyan, mintha otthon lennének, ezeknek a bajtársaknak a teste darabokra szaggatva repült az égre, földdel keveredve véresen. S hogy ő azóta, persze nem tud hazamenni, hanem egy kórházban van, ahol gyógyszer kap, hogy megfakuljon a fejében ez a kép, de nem akar fakulni, csak egyre pereg, pereg, hiába a gyógyszer, azt hiszik az orvosok, ha elalszik, akkor sikeres volt a kezelés, holott álmában sem lát mást, csak azt a képet és izzadtságban ázva ébred, hogy utána ébren lássa ugyanazt. Milyen kicsi, mondták az asszonyok. Hogy lett abból a nagy emberből ilyen kicsi. Hallottam, mit mondanak, mert ott voltam, ahol ezeket mondták és ezt mindenütt mondták, mellettem és hátul is. Ott voltak, mert el kell ilyenkor jönni, átélni, hogy a másiknak meghalt az, aki nekik még él.

6. JELENET

Temető

EGY ASSZONY Milyen kicsi!

ANYA Hallottam, hogy ezt mondják.

MÁSIK ASSZONY Hogy tudott abból a marha emberből ekkora lenni!

ANYA Ezt is hallottam, senki nem tudott messze állni tőlem.

EGY ASSZONY Szaga is van.

ANYA Ezt is hallottam, és éreztem is.

MÁSIK ASSZONY Ki tudja, mióta halott. Ebben a melegben.

ANYA Én tudtam, hogy mikor volt, de akkor nem jutott eszembe, vagy nem tudtam kiszámolni, hogy az mához képest hány napja volt.

EGYIK ASSZONY Jobb lett volna, ha haza se hozzák, hanem ott temetik el.

MÁSIK ASSZONY Lehet, de akkor olyan volna, hogy nem tudod, tényleg meghalt-e, mert ki látta.

ANYA Igaza volt annak, aki ezt mondta, mert jó, hogy hazahozták, ha nem hozzák haza, mindig azt hittem volna, hogy valójában még él.

7. JELENET

ANYA Szaga volt, mindenki érezte, azt hittem, majd elkezd a nedvesség csorogni belőle, de be volt nagyon csomagolva, olyan ponyvával volt betekerve, ami nem eresztette át a nedvességet, csak a szagot. Rettenetes volt azt érezni, hogy ez a bűz a te férjed. Azt vártam, hogy minél előbb, hogy a pap mondja gyorsabban, hogy ne mondjon a hadsereg nevében az az egyenruhás ember semmit, de mondott, mi meg ott ájuldoztunk a rossz szagban, aztán végre bekerült a földbe, és buhogott rá a föld, és énekeltek, hogy megindult a fájdalom, a sírhoz értél, teljes erővel, mint ha a hanggal akarnék elrekeszteni, hogy más is a sírhoz érjen, az ő hozzátartozójuk, mondjuk, és akkor kezdett a mellkasomban felengedni a szorítás. Vége, ki lett téve az én életemből. Át lett rakva egy másik világba, ahol én nem vagyok. Nincsen, nekem ő már nincsen, gondoltam, igazították a földet fölötte. Először furcsa volt, de erős voltam, és nem rettentem meg, hogy ott, ahol volt, marad egy üresség. Nem maradt üresség, mert nem néztem a szívemben többet oda, ahol ő volt. Ez nem ő, mondta a gyerek, amikor a keresztet odaszúrták a halomra.

GYEREK Ez nem ő!

ANYA Ott volt a neve, s hogy élt ettől eddig, és ami a -tól és az -ig között volt, rövid volt, nagyon rövid. Ez nem, mondta.

8. JELENET

ANYA Mért nézel ki az ablakon, azt kérdeztem a gyerektől, aki csak nézett ki az ablakon. A konyhában voltam én is, ő meg a konyhaablaknál ült a padon.

GYEREK Látom Aput.

ANYA Azt mondta, hogy látja.

ANYA Nem őt látod, mondtam.

GYEREK Hát kit?

ANYA A semmit, mondtam, mert őt már nem lehet látni, csak emléke van neki, s azt az emléket el kell felejteni, mert csak rosszat ébreszt. Az emlék olyan, mondtam, hogy visszalökös oda, ami rég volt, amikor még volt, amikor még az az élet volt, ami már nincs. Nincs, mondtam, az a lényege annak, hogy meghalt, hogy nincs, de mi vagyunk, s innétől úgy kell lennünk, hogy azt a helyet, ami ő volt, betemetni, ahogyan a koporsóra dobálták rá a földet, azt kell csinálni, ahogyan arra a bűdös szagra hullottak a rögök.

GYEREK Nekem tud lenni, nekem mindig is lesz.

ANYA Mondta, hogy neki mindig is lesz, és mindennap nézett ki az ablakon, látta onnét az utat, vagy nem látott semmit, csak az apját, ahogyan jön azon az úton, amit nem látott.

9. JELENET

ANYA Van ilyen, hogy nincs apa, mert eltűnt, meghalt, vagy csak nem jött haza, elment valahová, és hiába várták, még egy levél a tengeren túlról, hogy ha majd elég pénzt keres, akkor mehetünk utána, de nem jött több levél, mert az az elég pénz már másra kellett, másik emberre, másik gyerekekre. És akkor az van, hogy nélküle. Hogy vagyok én meg a gyerek, és nincs ott más, a másnak az emléke sincs. Nem, azt hogy helyette valaki, azt nem akartam. Jöttek, mikor hazafelé a kocsmából, már itthon voltak, letelt a fogság, mindenkit visszaengedtek, aki még élt, soványak voltak és szürkék, mint a cipősdoboz, olyan volt a bőruk, aztán visszaváltoztak itthoni emberekké, legalábbis kívülről, mert azt senki nem tudta, mi van nekik ott belül, abban a szívben, amit hazacipeltek a háborúból meg a fogságból.

Jöttek a kocsmából, és bekiabáltak, hogy bejönnénk, mert nekik is jó lenne, meg nekem is, mert ugyanaz a bajunk van, hogy ők sem kapják meg, mert a feleségük olyan otthon, hogy nem akar, mindig mond valamit, hogy miért nem, holott csak azért nem akar, mert már amíg nem voltak, elszoktak a férfitől, mert az ő feleségüknek épp az lett a rossz, amiről én azt hiszem, hogy az a jó, hogy hazajöttek. Először olyan volt, hogy jó volt, csak később mondták azoknak a háborút látott embereknek, hogy olyan sokáig nem voltak otthon, hogy másnak képzelték őket,

nem olyanok, mint akik hazajöttek. És hiába mondanák el, mondták a férfiak, hogy mi volt ott, ahol voltak, ami miatt ilyenek lettek, amilyenek, azt senki nem tudja elképzelni, csak az, aki ott volt. Nem beszélnek róla, ahogyan az asszonyok sem beszélnek arról, hogy milyen volt, amikor a férfi nem volt otthon. Nem akarnak, mondták, hazafelé mentek a kocsmából, és hogy nekem biztosan jó lenne velük, mert nekem ugyanaz hiányzik, ami nekik, de nem engedtem be őket, dehogy, még csak az kellett volna, hogy részegen beleleheljenek az ágyamba, hogy ott érezzem a szagukat még másnap is. Vagy, hogy felébredjen a gyerek, és megkérdezze, a Laci bácsi mit keres nálunk, az Imre bácsi mit keres nálunk. Vagy amikor meglátja a férfit az ágyban, felkiáltson, hogy ugye mondtam, hogy hazajön az apu, s amikor odaszalad az ágyhoz, akkor látja, hogy akihez hozzábújt először az anyja, most meg ő, hogy az nem az apja, hanem valamelyik osztálytársának az apukája az utcából.

Nem, hiába kiabáltak be, hogy mekkora van nekik, és markolászták a kapu előtt az ágyékukat. Persze, azért mondták, azért mutogatták, hogy biztos megtörténjen, ami nem történt meg. Mert olyanok, hogy azt mondták, meg az asszonyok is azt gondolták, hogy nekem kell az, ami nekik nem kell, mert én nem tudtam meggyűlölni az uramat, mert az uram nem jött haza, hogy meggyűöljem. Összesúgtak, hogy az Annuskához bejárnak, biztos bejárnak. Néhány férfi tényleg azt is hitte, hogy bent volt, mert már annyira sokat ivott, hogy azt hitte és mondta a kocsmában, hogy olyan volt velem, amilyen nem volt még akkor sem, amikor először csinálta. A férfiak meg irigyek voltak, hogy annak a férfinak sikerült. A pap is rákérdezett, amikor gyóntam, hogy mindent elmondál-e. El, mindent el, mondtam.

Ez nem sok, mondta a pap.

Mi lehetne, mondtam, mit mondhatnék még, nincs olyan helyzet, ahol bünt lehetne elkövetni.

PAP De valamit még biztos el kell mondanod.

ANYA Mit, kérdeztem, mert nem tudtam, hogy mire gondol, és akkor megnevezett egy embert, aki persze meggyóna azt, amit nem követett el, mert nem emlékezett arra, hogy nem követte el, a pap meg biztos volt benne, és arra várt, hogy bevalljam, s mondta, hogy eljönne egyszer hozzám megnézni, hogy mi van nálam, hogy rendben vannak-e a dolgok, családlátogatás, mondta, csonkacsalád-látogatás, tette hozzá, és nevetett azon, hogy csonka. Amikor eljött, kérdezett valamit a gyerektől, hogy várja-e még az apját, a gyerek meg mondta, hogy igen, mert majd jönni

fog, ő imádkozott érte. Én meg, hogy az imádkozás semmire nem jó, az ilyenre biztos nem. De jó, és ne mondjak ilyet a gyerekeknek, mondta a pap, mert aztán nem fog hinni az istenben, s hogy az isten mindenható, bármit meg tud tenni. Azt is, amit már úgy tett meg, hogy például elpusztította azt az embert. Olyat is. Akkor mégsem mindenható, hogyha az, amit csinál, az nem örök érvényű, kérdeztem a papot, az meg nem értette, mit akarok, aztán már én se, mert csak azt éreztem, hogy haragszom arra, aki ilyen világot csinált, amiben így pusztulnak el az emberek. Miért is szentelném meg az ő nevét, miért is legyen meg az ő országa? Milyen ország az? Miért is lenne meg az ő akarata? Milyen akarat az? Micsoda hülyeség ez az egész, gondoltam magamban, s hogy én ezt az imát soha nem fogom többet elmondani, mert nem akarok egy ilyen istentől semmit, és azt akarom, hogy ő se akarjon tőlem semmit. Ne ismerjük egymást többé, ne legyen bennem többé azon a helyen, ahol korábban volt.

PAP A gyerekeknek le kéne feküdni, nem?

ANYA Azt mondta, hogy a gyerekeknek le kéne feküdni, nem? De, mondtam, s hogy menjél, kislányom.

GYEREK Még nem akarok.

ANYA Mért nem akarsz?

GYEREK Hátha mesél valamit az atya az apuról, hogy hol van.

ANYA Nem mesél már, mondtam.

PAP Nem tudom, hol van.

ANYA Mondta a pap akkor, hogy nem tudja. Nem, kérdezett vissza a gyerekek, mert rossz volt hallani, hogy a pap még annyit sem tud, amennyit ő tudott, hiába lakik részben a templomban, részben közvetlen a templom mellett a parókián, és elindult a szobába. A pap meg kérdezte, mikor a gyerek már becsukta az ajtót, hogy van-e még pálinka a tavalyi főzésből. Mondtam, hogy minden megvan, mert nem akartam eladni, nem akartam, hogy odaszokjanak a férfiak, én meg nem iszom. Töltenél egy pohárral, mondta a pap, hogy jólesne neki most este, már úgyszólván csak az esti ima van, meg egy kis bibliaolvasás. Persze, mondtam neki, elővettem az üveget a konyhaszekrényből, hogy akkor adok neki. A poharat nyújtottam, a kezével nyúlt érte, a jobb kezével és a másikkal, akkor megmarkolt hátulról, a szoknyámat a testemhez nyomta a tenyerével. Mit csinálhat ilyenkor az ember, nem tudom, mit kell csinálni, egészen piros lett az arcom, és akkor csak úgy, hogy ezt nem lehet, tiszteletes úr, azt nem engedik a törvények, egy papnak egyáltalán nem. De, mondta,

hogy lehet, mert majd meggyónja, egy barátja a gyóntatója, annak majd elmondja, és az majd feloldozza, ő is ezt szokta, amikor a barátja csinálja, van egy egyezés közöttük. De tiszteletes úr, mondtam, és akkor már ellöktem a kezét, bár a kéz nyoma meleget hozott belém. Nem, ér-ti, nem!

Mi nem, szaladt ki a kislány, a pap meg vörösödött. A pálinka, azt he-begte, a pálinka a fejembe szállt.

PAP A pálinka, a pálinka csinálta.

ANYA Mondta, hogy a pálinka miatt van. Mi nem, kérdezte a kislány, de a pap nem mondott semmit, csak hogy jó éjszakát, és majd jön máskor is családlátogatni, de nem jött, és még az utcán is elfordította a fejét. Ak-kor a többiek még inkább azt hitték, hogy azért fordítja el, mert ő tudja az én bűneimet, holott ő volt a bűnös. De ki gondolhatná, hogy a pap a bűnös, legfeljebb azok, akikkel ugyanezt próbálta csinálni, és meg is csi-nálták vele, de én nem. De hiába nem, mert nekem nem lehetett igazam, mert mindenki mást gondolt igaznak rólam.

10. JELENET

Búcsú, tánc

ANYA Azt mondta, szeret.

Búcsú volt a faluban, akkor mindenki ott van a főtéren. Az emberek isznak, meg kiabálnak. A körhintánál szól a zene, akkor jött oda.

FÉRFI Gyere!

ANYA Hová?

FÉRFI Hát a körhintára.

ANYA Félek, mondtam, de nem féltem, csak nem akartam vele, mert más-sal akartam volna.

FÉRFI Gyere!

ANYA Húzott, hogy menjek, és akkor nem tudtam mást csinálni, csak men-ni. A hinta elkezdett menni körbe, körbe, és egyre magasabbra, ő meg elkapta a széket. Nem, már eleve fogta, úgy szokták csinálni, együtt volt a két szék, mintha pár lettünk volna, holott nem voltunk azok.

FÉRFI Ellöklek.

ANYA Ellöklek, mondta, és ellökött, én meg kirepültem mellőle, aztán a len-dülettől vissza hozzá. Nevetett. Elkapta megint a széket, és újra lökte.

FÉRFI Nem félsz?

ANYA Nem, mondtam, és én is nevettem, szédültem, és már nem láttam rossznak, hogy vele vagyok itt.

FÉRFI Eljössz este táncolni?

ANYA Eljössz, kérdezte, már kiszálltunk a körhintából, és majdnem elestem a szédüléstől, olyan volt most, amelyet még soha nem éreztem. A szememben ott maradt a nap, amit fönt láttam, amikor pörögtünk, nem egészben, hanem összetörve, mintha fényből lettek volna darabkák szórva a szemembe. El, mondtam, és este ott voltam. Azt mondta, akkor most már menjek táncolni. Megfogta a kezem. És én mentem. Nem vele akartam volna, de akivel akartam volna, az már valaki mást választott. Egy éve mást. És lett neki gyerek is. Otthon volt a felesége a kisgyerekekkel, ő meg itt, pörgette a lányokat, mert olyan volt. Nem otthon maradt, ahol maradnia kellett volna.

FÉRFI Táncolj, Annuska, hallod, táncolj!

ANYA Fáradt vagyok, mondtam. Fáradt vagyok.

FÉRFI Táncolj, hallod, táncolj!

ANYA Fáradt vagyok.

FÉRFI Mit nézel?

ANYA Semmit.

FÉRFI Látom, hogy mit nézel. Azt már ne nézd. Nem látod, milyen, hogy otthon a kisgyerekekkel a felesége, ő meg itt. Ez kellett volna neked.

ANYA Fáradt vagyok.

FÉRFI Táncolj, hallod, táncolj!

ANYA Láttam, ahogyan pörgeti a lányokat sorban, minden táncnál másikat. Engem is elvitt volna, ha nem vitt volna el az, aki elvitt. Engem is. Nem érdekelt, hogy mit csinál, hogy otthon ki van neki, hogy neki nem itt kéne lennie, hanem épp otthon. Nem érdekelt, csak az, ha most nem vitt volna el táncolni, aki elvitt, akkor egész este várhattam volna, hogy ő vigyen el, de így nem.

Mentünk haza a táncból. Az este hűvös volt, át voltam izzadva, és fáztam, ahogy a levegő becsúszott a ruhám alá.

FÉRFI Fázol?

ANYA Azt kérdezte, fázom-e, én mondtam, hogy igen. Akkor mondta ő, hogy szeret, és megölelte a nedves ruhámat, és hozzányomta a bőrömhöz.

FÉRFI Szeretlek.

ANYA Én is, mondtam, amikor a hideg ruha a bőrömhöz ért, és elkezdett átmelegedni, mert ilyenkor ezt kell mondani, és már épp abban a korban voltam, amikor ilyet kell mondani valakinek, és ebből lett az, hogy

összeházasodtunk és a gyerek. Nem volt idő, hogy egymáshoz szokjunk, mert mindjárt jött, hogy gyerek, aztán háború, meg katonának el. Először csak hónapok, meg nem volt olyan, hogy front, neki gyereke volt, még nem vitték ki, aztán később már mindenkit vittek, vagy még nem mindenkit, a gyerekeket csak később. De a gyerekeken kívül mindenkit, őt is.

ANYA Szeretsz, azt kérdezte, amikor elment.

FÉRFI Szeretsz?

ANYA Persze hogy szeretlek, a feleséged vagyok.

FÉRFI Ha nem volnál a feleségem, akkor is.

ANYA De a feleséged vagyok, mondtam. Így ment el, meg hogy, ha szerettem, biztos visszajön. Nem csodálkoztam, hogy csak egy halott jött vissza, mert nem szerettem annyira, gondoltam, hogy életben maradjon. Annyira nem.

11. JELENET

ANYA Nem volt rossz, hogy vele, figyeltem a másik embert, akivel szívesebben kezdtem volna el, és rosszabb volt, rosszabb ember lett, mint az, aki nekem lett. Persze, ha én vagyok mellette, ki tudja, milyen ember lett volna. Talán azért lett ilyen, mert nem engem választott, hanem valaki mást, akit nem kellett volna választania. De nekem jó volt. Nem ivott, olyan nagy volt, mindene hatalmas volt, és mégsem jött ki belőle rossz szó. Annyira szeret, mondta, hogy mindennap úgy alszik el, hogy de jó, hogy vagyok neki. Milyen jó lehet ezt érezni, gondoltam, amikor mondta. Nem volt katonának való, csak méretben, amúgy nem. Olyan-nak született, akik nem harcolnak, csak csinálják, amit csinálniuk kell, visszatolja a cserepet, ha elmozdul a tetőn, hogy ne ázzon be. Jó volt nekem, amikor lett, és amilyen lett, senki nem akarhat mást. Egy ember mellette, akitől lehet gyereke, és lett is, aki arrébb teszi a búzászsákot, ha útban van, akinek neki lehet dőlni, ha megszédülsz. Nem volt az, hogy munka vagy disznóvágás és hívni kell valaki mást, mert ő volt, legfeljebb a szomszédot, hogy segítsen lefogni a malacot, amíg ő megdöfi a torkát. Hozd a tálat, kiáltotta.

FÉRFI Hozd a tálat, hallod, siess!

ANYA És én szaladtam, hogy felfogjam a vért.

FÉRFI Keverd, mert megalszik.

ANYA Hideg volt, kiabált, mert gyorsan hűlt, jó volt a kezemnek az a disznómeleg vér. Az állat még hörgött keresztül a lyukon, a vérrel hörgött,

s a vérsugár, amikor kifelé nyomta a levegőt, hirtelen felerősödött, a tá-
ba lélegzi a vérét, gondoltam, a szemére néztem, ki volt merevedve, már
nem erre a világra nézett. Aztán csináltam a hagymás vért reggelire, és
szóltam, hogy jöhetnek, már kész. A disznó bent volt a hátsó konyhában
egy teknőben feldarabolva, az a nagy állat, mert minden évben szép volt,
befért a teknőbe. Csak néha jutott eszembe az, hogy nem őt akartam.
Aztán megint elfelejtettem, minek arra gondolni, ami nincsen, amikor
lehet arra is, ami van.

12. JELENET

ANYA Amikor meghozták, szomorú voltam, ahogyan szomorúnak kell len-
nie annak, akinek így hozzák haza az urát. Felvettem a fekete ruhát, amit
már korábban elkészítettem, ha valaki meghal, legyen miben a temetés-
re menni, nem gondoltam volna akkor, hogy épp ő lesz az, akiére el kell
mennem. Felvettem, és már a ruhától olyan szomorúnak látszotam. Ki-
mentem az utcára, és odaszólt a szomszéd, látom, nagyon fáj.

SZOMSZÉD NŐ Felvetted a feketét, Annuska.

ANYA Fel kell, mondtam.

SZOMSZÉD NŐ Nagyon fáj?

ANYA Nem fájhat kicsit, mondtam.

SZOMSZÉD NŐ Hogy lesz ezután?

ANYA Ahogy eddig, mondtam, eddig se volt.

SZOMSZÉD NŐ De eddig úgy volt, hogy lehetett visszavárni.

ANYA Most majd úgy lesz, hogy nem, mondtam, aztán továbbmentem. Ki-
vettem magamból azt, aki az az ember volt, akihez hozzámentem, aki
azt mondta nekem, hogy szeret, olyankor is mondta, amikor nem kellett
volna, mert miért kell azt mondani, amikor házasok vagyunk, aki házas,
az szereti a másikat. De ő mondta, és azt akarta, hogy én is mondjam, te
nem mondod, kérdezte, és én nem tudtam, vagy csak annyit, hogy per-
sze hogy szeretlek.

Az iskolába rossz tanárok jöttek, mert a háború alatt elmentek a jó ta-
nárok, vagy meghaltak. Olyanok jöttek, akik nem tudták, hogy mit kell
csinálni ilyenkor, amikor vége van a háborúnak, és olyan sokan marad-
tak apátlan, vagy egy beteg, sebesült apával, aki naphosszat ül és hallgat,
elhallgatja azt a világot, amiben benne volt éveken át, kerülgetni ennek
az apának a székét a konyhában, hogy milyen az egy gyereknek, aki éve-
kig várta azt, hogy ez az apa hazajöjjön. Az egyik számtant tanított,

mikor valamelyik gyerek nem tudott valamit, azt mondta, hogy szólok apádnak, a gyerekek meg nevettek, mert ahhoz az apához szólni igazi feladvány volt, nem olyan, mint a számtankönyv példái voltak. A másik, fiatal nő, gyereke persze nem volt, neki a gyerek egy iskolás volt, vagy egy csecsemő, akinek más hallgatja az éjszakai üvöltését, feladta, hogy az én apukám, fogalmazás. Hogy jutott eszébe, nem tudom, és azt mondta, hogy akkor is meg kell írni, ha valakinek nincsen, mert az az apuka egyszer volt, és nincs helyette másik apuka, s ha nem él, akkor kell, hogy legyen róla emlék. Ezt mondta, holott nem lett volna szabad ilyen feladatot feladni. Az én apukám, olvasta a konyhában, én nem voltam bent, kapáltam a kertben, csak a nyitott ablakon hallottam, hogy az én apukám.

GYEREK Az én apukám egy háborús hős, harcolt az ellenség ellen, mert az ellenség el akarta foglalni a mi hazánkat. A mi hazánkat, ha elfoglalják, akkor nekünk nem lesz hol laknunk, mert nem lesz nekünk hazánk. Az apukám ezért ment el a háborúba, és ott hősi halált halt, ezért kapott kitüntetést, amit persze nem tudott átvenni, mert már nem élt. Az én apukám megvédett minket az ellenségtől, mert nagyon erős ember volt. Hazahozták eltemetni, hogy ne idegen földben legyen, hanem a saját hazájában, ahol a rokonai is, de én tudom, hogy még él, mert az én apukám soha nem halt volna meg úgy, hogy nem szól nekem.

ANYA Hallgattam, ahogy olvasgatta, meg rágódott a mondatokon, tudtam, hogy csak egy mondat fontos neki, s ezt akarja úgy leírni, hogy el lehessen hinni, hogy azután is el lehessen hinni, hogy él, hogy már meghalt.

13. JELENET

ANYA Nem tudtam kivel beszélni arról, ami volt velem. Akiket kérdeztem, azt mondták, ők sem tudnak beszélni azokkal, akik hazajöttek, hogy hiába lett újra ott az a férfi, ahol korábban volt, már nem az a férfi volt. Ugyanott állt, ugyanazt csinálta, mint akkor, amikor még nem ment el, ugyanúgy nézett ki, előszedték azokat a ruhákat, amiket akkor viselt, mielőtt elment, de mégsem lett ugyanaz. Valami belül más lett. És a férfiak sem beszéltek egymással. Csak ültek a kocsmában, és ittak. Néha azt mondták, mesélte a Kocsmáros ember, hogy néha megkérdezte, mi volt.

KOCSMÁROS Mi volt?

EGY FÉRFI Hol?

KOCSMÁROS A fronton.

EGY FÉRFI Front.

KOCSMÁROS Mi történt?

EGY FÉRFI Aminek történni kellett.

KOCSMÁROS Öltetek embert?

EGY FÉRFI Nem.

KOCSMÁROS És amikor elfogtak?

EGY FÉRFI Mi van azzal, hogy elfogtak.

ANYA Az a baj, mondta a kocsmáros, hogy mondta az egyik férfi, hogy nem lehet elmesélni, hogy nincsenek olyan szavak, amikkel el lehetne mondani azt, ami történt, úgyhogy jobb hallgatni róla, s hogy bennük sem szavakban vannak a dolgok, hanem képekben, mintha valaki belefestette volna az agyukba, s amikor bármi mást néznek, ezen a képen keresztül nézik. Mondta a kocsmáros, hogy ezt mondta az egyik, aztán hallgattak, ahogyan korábban is, mikor ezt nem mondta, hallgattak. Hallgattak a kocsmában, és otthon is hallgattak. Aztán ahogy telt az idő, összerázódtak, akikkel korábban már össze voltak egyszer rázódva, a feleségükkel, lettek olyan dolgok, amik azóta lettek, hogy megjöttek, és azokról már beszélni is lehetett, hogy hová tetted, meg megcsináltad-e, meg hol van a gyerek. Összerázódtak, ahogyan én is összerázódtam a hiánnyal, hogy nincs.

14. JELENET

Az volt, hogy nekem nincs, de azzal, hogy nincs, minden, ami volt, az enyém volt, nem kellett megosztani vele mással, hogy ezt a kenyeret, ezt a levest, ezt a gyereket most megosztom, hogy főleg az enyém, de kicsit a másiké is. Nem. És eltelt az ősz, eltelt a tél, eltelt a tavasz, és újra nyár lett, és én megtanultam, hogy mikor mit kell csinálni, melyik évszakban mi a dolgom. Mert minden az enyém volt, de nem magamnak mondom meg, hogy mit kell csinálni, hanem megmondják az állatok, és megmondja az időjárás, megmondják a növények és a szerszámok, minden beszélt körülöttem, és mi megértettük egymást. A gyerek meg ment iskolába, ahogyan kellett, hogy menjen. Amikor meg hazajött, segített, mert mondtam, hogy segíteni kell, mert csak az lesz megcsinálva, amit mi megcsinálunk. Meg az, mondta, amit az apu megcsinál, ha hazajön. Micsoda, kérdeztem, mert nem figyeltem oda, mit mond. Olyan az ember, amikor egyedül van, hogy sokszor befelé figyel, és csak úgy csinálja a dolgokat, ahogyan egy gép csinálja, teljesen odafigyelés nélkül, nem lát a szeme semmit abból, ami kint van, és nem hall a füle sem. Mintha a hallása és a látása is beleesett volna a testébe.

ANYA Micsoda, kérdeztem.

GYEREK Mondom, meg az is meg lesz csinálva, amit majd az apu megcsinál, amikor hazajön.

ANYA Igen, mondtam, az is.

GYEREK Például az ólak, azok már hogy néznek ki, majd nem kiesik belőle a disznó.

ANYA Teljesen jók még. Minden ól olyan, amilyen egy ól. Lejárnak a deszkák, mert az a marha dög nekifekszik, hiába szögelem vissza.

GYEREK Az apu olyan óriási szöggel tud szögelni, amitől ott marad.

ANYA Mondta a gyerek a szöget, én meg odamentem a kamrába, és elkezdtem azokat a nagy szögeket keresni, amiről a gyerek beszélt, és megtaláltam. Mentem hátra az ólhoz, és fogtam azt a nagy szöget meg a kalapácsot, és ütöttem be, mert én ezt is meg tudom csinálni, mondtam a gyerekeknek, ütöttem, ütöttem, az meg nézte, ahogyan harmadáig be megy a szög, aztán meg elgörbül, mert keményfából volt az ól, puhafából nem lehetett volna csinálni, mert akkor elrohadnak a húgytól a deszkák.

15. JELENET

ANYA Egyedül voltam, és nekem ez jó volt így. Néha az álmomban. Igen, ott volt valami, mert a test az test, az nem tud olyan lenni, hogy nem-test. Ha nem csinálja az ember, akkor olyan, hogy elszokik tőle, fájna is, ha lenne, azt hiszem, fájt volna, de éjszaka előjön, és ott üvöltözik, hogy akarja azt a dolgot, és akkor én álmomban sorba beengedtem azokat a férfiakat, akik a kocsmából hazafelé menet bekiabáltak, és azok meg jöttek, hogy elvégezzék a dolgukat. Már a hatodik is megvolt, de én úgy éreztem, hogy ez kevés volt, még kell a hetedik, meg a nyolcadik is, az egész falu kell, még a pap is kell, akitől pedig undorodtam, de most kellett, és ő is elvégezte. Csupa nedvesség voltam, amikor felébredtem, és undorodtam most magamtól, leginkább azért, mert az utolsó a pap volt, és remegett mindenem, hogy milyen vagyok, de mégis ott volt az érzés bennem, és odanyúltam ebbe az érzésbe, odanyúltam, hogy a kezem ott legyen, és jó volt egyszer, és nem bírtam elengedni, az ujjamat felcsúsztattam, és akkor volt bennem valami, mozgattam kicsit, az jó volt. Jó volt érezni, hogy van ott valami, még akkor is, ha tudtam, hogy az az én kezem, aztán elaludtam. Másnap már nem kellett, már olyan volt, mint minden korábbi nap, hogy énnekem ez nem kell, ott van a gyerek meg a föld, ami elég. Ha visszagondoltam az éjszakára, kicsit piros lett az ar-

com, mint amikor a szél a földeken, de nekem nem kellett senkinek számot adnom arról, ami történt akkor velem, mert tőlem nem követelhet-
te senki, hogy ilyen vagy olyan legyek, mert én olyan lehettem, amilyen akartam. A gyerek meg nem volt ébren éjjel, amikor ez a dolog történt.

16. JELENET

ANYA Így fog eltelni az életem, gondoltam, hogy ezt csinálom, mert mi más csinálhattam volna. Nem szerettem, azt mondtam magamnak, tulajdonképpen nem is szerettem, amikor másmilyen volt. Ezt mondtam magamnak, mert ezt akartam hinni arról, ami volt. Mindenki azt akarja hinni, hogy ami éppen van, az jó, mert senki nem tudna úgy élni, hogy az rossz, amiben benne van. És miért is lett volna rossz? Volt a gyerekem, annak rossz, akinek nincs a gyereke, gondoltam, amikor mentem dolgozni, ott a határban, mellettem dolgoztak a többi asszonyok. Nem rossz így, kérdezték, nem, mondtam, csak néha nehéz. Amikor tél volt, mondta a szomszédban a férfi, hogy átmegyek, Annuska, összevágom a fát. A felesége ott állt mögötte, és azt gondolta, ha átmész, én foglak szőlőkaróval agyonverni, mert biztos nem a fa miatt akarsz, hanem mert ott van az az asszony, akit mindenki magának akar. Ha átmész, mondta ott mögötte, akkor sarlóval levágom éjjel a testedet. Legalábbis azt hiszem, azt mondta, vagy valami ehhez hasonlót. A férfi meg nem hallotta, mert csak rám figyelt, és csak mondta, hogy Annuska, szívesen megteszem. Nem kell, mondtam neki, mert nekem magamnak kell ezeket a dolgokat megoldani. Nem leszel te mindig itt, hogy megtegyed helyettem. De én mindig itt vagyok, vagy a kocsmában, mondta akkor a szomszéd férfi, a felesége, hogy tényleg levágom, én meg, hogy köszönöm, és hallottam, hogy kiabál vele a felesége, amikor becsukja az ajtót. Télen csukva van minden, és az ember azt hiszi, nem megy ki semmi a házból, csak a füst, de képek mennek, meg hangok, homályosak és halkak, de tudni lehet, hogy milyen képek és milyen hangok.

17. JELENET

ANYA Én egyedül dolgoztam, ahogyan a többi asszony is egyedül dolgozott, mert a férfiak akkor elmentek valami gyárba vagy útépitésre dolgozni, ott kerestek pénzt, mert kellett a pénz, minden drága volt, amit a boltban kellett venni, és a házak is szűkek lettek, ahogyan születtek a

gyerekek, már nem akartak egy szobában lenni, vagy építettek, csak azért, hogy látszódjék, hogy jól élnek. Olyanok lettek, hogy mindenki azt akarta mutatni, hogy neki mennyivel jobb, mint a másoknak, és nem tudta mással mutatni, csak a házzal, mert csak a ház látszott.

Akarok egy másik szobát, mondta az asszony, a férfi meg elment pénzt keresni, este meg ásta az alapokat az új szobához, amikor meg lefeküdt, és megpróbált az ágyban megnyugodni, és kicsit odanyúlt ahhoz, aki mellette feküdt, akkor azt mondta az asszony, hogy te nem vagy elég fáradt, úgy látom, nem, akkor biztos keveset dolgoztál, s hogy akar még egy járdát betonból, meg egy másik kamrát is. A férfi meg úgy aludt el, hogy átjönne hozzám, mert én közelebb vagyok neki, legalábbis a szívéhez, bár a teste akart, mint az az asszony, aki mellette fekszik. A faluban minden férfi úgy aludt el, hogy mennyivel jobb volna velem, mert akkor nem kéne szobát meg konyhát építeni, mert az én házam nem bővült semmivel, csak együtt lenni velem, legalábbis azt mondták, amikor elmentek a kapum előtt, és beszéltek. Annuska, annyira jó lenne veled, mondták, s milyen nagy kár, hogy épp tehozzád nem jött vissza az a férfi, aki neked volt. Kár, mondtam, nekem is rossz, hogy így lett, s nem tudtam, mert nem tudhattam, ha visszajön, akkor én is olyan lettem volna, mint azok az asszonyok, akik olyanok lettek, hogy új szoba, új konyha meg új kamra és járda az udvarban, s ha szeretni kellett, akkor csak azt kérdezték, elkészült-e, és megneveztek egyet az építmények közül. Nem tudom, azt hittem akkor, hogy nem.

18. JELENET

ANYA Ott dolgoztunk egyedül, de együtt voltunk, és szóltunk egymáshoz, hogy na, nem ülünk le egy kicsit, és leültünk akkor, volt ott egy diófa, és az alá ültünk, s akkor mondtak olyanokat az asszonyok, hogy nevetünk rajta. Régi történeteket olyan emberekről, akik már nem élnek, és néha olyanokról, akik most is vannak, meg, hogy emlékeztek arra, mondta az egyik, hogy a, és megnevezett egy embert, akit nem vittek katonának, mert az egyik lába rövidebb volt, így született, hogy ebből a kacsikalábú emberből milyen nagy férfi lett, amikor az igazi férfiak elmentek. Hogy ez a „kicsoda a férfi”, valójában nem egy igazság, csak viszonylagos dolog. Ha csak az van ott, aki ott van, mindegy, hogy milyen, akkor az lesz a férfi, nevettek, s hogy ez volt ennek az embernek a mennyország, nevettek megint, s hogy a sok szép nő meglegedett ezzel a férfivel, aki-

vel, míg a többiek otthon voltak, soha nem közösködtek volna, s akkor felsoroltak egy csomó nőt, aki megelégedett vele, magukat nem mondták, mert nem akarták elmondani, hogy ők is, mert ők úgy gondolták, ők nem. Mentünk vissza dolgozni, neveltünk épp valamin, megint eszünkbe jutott a kacsalábú, aki pár évre a falu bikája lett, mondta valaki ezzel a szóval, volt egy asszony, aki nagyon tudott vicceseket mondani és nevetni, s ha valaki elkezd nevetni, akkor a többiek is nevetnek, már nem is tudni, hogy min, talán csak a nevetésen neveltünk, amikor valaki megszólalt, hogy ott megy egy ember az országúton. Ráláttunk az országútra. Hol, kérdezte az egyik.

ASSZONY Ott, nem látod?

MÁSÍK ASSZONY A templomtornyot se.

ANYA Mondta a másik, és nevettek, aztán meg hogy tényleg. Az egy ember, ki lehet az.

ASSZONY Olyan marha darab ember.

MÁSÍK ASSZONY Hogy látod, hogy marha darab, amikor olyan messze van, hogy minden kicsi ott.

ASSZONY Mert látom. Ha kisebb volna, akkor az az ember kisebbnek látszana.

MÁSÍK ASSZONY Mi?

ANYA Mi, kérdezte a másik asszony, hogy mi van?

ASSZONY Mindegy, nem érted.

MÁSÍK ASSZONY De értem, mért ne érteném, nem vagyok hülye.

ANYA Nevettünk rajta, ahogy mondta azt, hogy hülye. Aztán megint néztük az embert, aki egy batyuval a hátán haladt az országúton, olyan egyedül, mint egy sarokba dobott kukoricacső. Mit keres ott, amikor a többi ott van együtt a góréba pakolva, hogyan került ez az egy mégis a sarokba a konyhakövön. Ment ez az ember, s ahogy közeledett, tényleg egyre nagyobb lett, én jól láttam, csak az öregek nem látták jól, aki olyan idős volt, mint én, azok jól látták, hogy jön, mikor az egyik azt mondja, hogy te Annus, ez nem a te urad.

ASSZONY Te Annus, az nem a te urad? Hallod?

ANYA Ezt kérdezte, én meg mondtam, hogy ne beszélj hülyéket, az enyém, tudod, hol van. De, mondta megint.

ASSZONY Az az ember épp olyan, mint a te urad.

ANYA Olyan lehet, de nem az, mert nem lehet az, csak olyan, mondtam. És akkor jött az az ember egyre közelebb, és én láttam, először csak kicsit, aztán rendesen, hogy az az ember tényleg az én uram. Akkor én

örültem, elejtettem a kapát, az tényleg az én uram, mondtam, s nem hallottam, amikor a Másik asszony mondta, hogy akkor ki lehet a koporsóban. Az az én uram, tényleg, és örültem tovább, ahogy ilyenkor örülni kell, de nem tiszta szívből, mert a tiszta szívem már üres volt, nem volt benne az az ember, aki megjött, mert aki régen benne volt, már nem jöhetett meg. De úgy csináltam, ahogy ilyenkor csinálni kell. Odaszaladtam, hogy János, aztán azt mondtam, amit ilyenkor mondani szoktak, hogy: Te vagy az? A többiek is odaszaladtak, ahogy ilyenkor kell. Te vagy az, János!

FÉRFI Én, Annuska. Itt vagyok, megjöttem.

ANYA Te élsz, kérdeztem tőle, mert mégiscsak azt kellett kérdezniem, hogy él-e, mert nekem ő nem élt, hanem nekem ő halott volt, ahogyan mindenkinek halott volt, aki ismerte őt.

FÉRFI Élek, Annuska.

ANYA Mondta, hogy él. Azt hitted, nem, kérdezte. Azt hittem, mondtam, mert hazaküldtek koporsóban. Mi, kérdezte. Hogy azt írták, hogy meghaltál, és el is temettünk. Nem értette, mit mondok, micsoda, kérdezte, én meg mondtam neki, hogy mi volt, ő meg nevetett, hogy milyen furcsa lehet, hogy most ő mégis itt van. Furcsa, gondoltam, hogy az nem megszokott, hogy olyan ember legyen, aki már valójában nincsen.

FÉRFI A kislány?

ANYA Iskolában, mondtam.

FÉRFI Elmegyünk érte?

ANYA Mondom akkor a kapálást, hogy ezt el kéne végezni. Nem tudom, mért mondtam a kapálást, talán mert valami olyan dolgot akartam mondani, ami biztos, hogy van, és a kapálás biztos, hogy volt.

FÉRFI Majd holnap.

ANYA Mondta, hogy majd holnap.

Lefogytál, mondtam.

Nem adtak enni, mondta.

19. JELENET

ANYA Én mentem be az osztályba, mondtam a tanárnak, hogy el kell vigyem a gyereket. Sokan voltak az osztályban, nem is lehetett érteni, mért van annyi gyerek, amikor háború is volt, hogy mért akarnak az emberek gyerekeket, amikor tudják, milyen sors vár rájuk, talán direkt akarják, hogy legyenek újabb emberek, akiknek épp azt a szenvedést kell végig-

viselniük, amit a szülőknek viselniük kellett, hogy ettől könnyebb az a súly, hogy a gyerekeikkel sem lesz más, mint velük. Mért, kérdezte a tanár, hogy mért akarom elvinni, én meg mondtam, de úgy, hogy a gyerekek ne hallja. Megjött az apja. Megjött, kérdezte a tanár, nem tudott halkán, a régi tanárok már nem voltak, azok az újak, hát pont ilyenek voltak. Hát nem meghalt, kérdezte. Úgy látszik, hogy nem, mondtam a tanárnak. Ki jött meg, kérdezte akkor a gyerek. Gyere, mondtam neki. Gyere, majd meglátod.

GYEREK Tudom, ki jött meg, én tudom.

ANYA Mondta, tudom, mert nem köszönt el tőlem.

GYEREK Tudom, hogy az apu jött meg, hol van az apu, hol van.

ANYA Kint vár az iskolaudvaron. A kislány akkor elkezdett szaladni, és rohant ki az iskolából, hogy apu, apu, én tudtam, hogy megjössz, apu, apu, apu, és csorogtak a könnyek rá az arcára, onnan meg az iskolaudvarra, aztán az apjára. Kisannuska, mondta akkor az apja, és felkapta a kislányt, itt vagyok, látod, megjöttem. Tudtam, mondta a kislány, tudtam, én tudtam, hogy nem te vagy a temetőben, mert az az ember nem lehetél te. Olyan volt a szaga, ami nem lehet az én apukám szaga. Én sose felejtettem el, hogy milyen a szagod, soha, emlékezni tud az orrom. A férfi akkor csókolgatta a könnyes arcot, és a kislány is csókolgatta a könnyes arcot, mert akkor már az uramból is eleredtek a könnyek.

FÉRFI Gyere te is ide, legyünk megint hárman.

ANYA Amikor ezt mondta, én odamentem, mert ha ilyet mondanak, akkor oda kell menni az embernek, odamentem, nem látta rajtam, hogy nekem mennyire nehéz odamennem, mert nekem ő már nem volt, és ha valaki nincs, akkor nem lehet úgy csinálni, hogy most már van. Ha tudtam volna, hogy valahol él, és csak várni kell, akkor persze olyan, hogy tudja az ember, hogy él, és akkor nem törüli el az emlékét, de nekem el kellett törülni, mert jött a távirat, hogy hősi halál, és utána jött a tetem is, azután már nem volt nekem. És akkor nekem ki kellett találnom, hogy hogy lehet élni, s én csak úgy tudtam, hogy ő nekem nincs, a fejemben sem, a szívemben sem. És most itt volt, aki nem volt. Azt kellett volna éreznem, hogy van, de nekem akkor ő már egyáltalán nem volt. Egy idegen, akivel úgy kell viselkednem, mintha nem volna idegen, holt az volt, idegen volt a keze, az arca, a teste többi része, hiába ismertem fel, hogy ő volt valaha a férjem, ez a férfi már nem lehetett az, mert az én férjem meghalt, és eltemettük, és én magamra építettem az életemet, s most nem voltam képes egy részét ennek az embernek odaadni.

20. JELENET

SZOMSZÉD Jó, hogy hazajött?

ANYA Jó, hogy hazajött, kérdezte a szomszéd ember, átjöttek, mert olyan dolog történt, ami miatt át kellett jönni. Jó, mondtam, most lesz, aki megcsinálja azt, amit eddig nekem kellett megcsinálnom. Ezt mondtam, mert ezt kellett mondani, ilyenkor nem mondhat mást az ember. Aztán az uram is átment a szomszédba, de a szomszédok nem mondtak semmi olyat, ami rossz lett volna rólam. Elmondták, hogy megcsináltam mindent egyedül, hogy megmaradjon minden neki, ha mégis hazajön. Holott én onnantól, hogy eltemettük, semmit nem csináltam másnak, csak magamnak és a gyerekeknek. A kocsmában valaki mondta, hogy megpróbáltak bejönni többen is, mert úgy volt, hogy te nem élsz, érted, csak azért, ha tudjuk, hogy élsz, akkor nem, mondta, és megbökte a férjem vállát.

FÉRFI És bementek.

KOCSMAI FÉRFI Nem.

ANYA Nem, mondta a másik ember a kocsmában, legalábbis ezt mondta otthon az uram, hogy ezt válaszolta. Jó, hogy nem mondtak olyat, ami nem történt meg, de azt hitték róla, hogy megtörtént.

A gyerek lefeküdt, és ő magához húzott, elkezdte simogatni, amit kellett, én meg mondtam, hogy nagyon elszoktam ettől a dologtól, hogy van olyan, ha az ember nem csinálja, akkor neki az már nincsen. Én is, mondta, azért kell csinálnunk, mert elszoktam, hogy azt is bepótoljuk, amikor nem voltam. De nekem fájni fog, mondtam.

FÉRFI Majd vigyázok.

ANYA Hogy majd vigyáz, ezt mondta, és tényleg óvatos volt, vette le magáról meg rólam is a ruhát, húzott az ágyra, és én mentem vele, mert ilyenkor az a dolgom, hogy menjek vele. Ő meg azt mondta, hogy ha már erre gondol, már majdnem megőrül, annyira akarja, és akkor rám tette azt a hatalmas testét, mint régen, de most nagyon nagy volt ez a súly, mert egy halott ember súlya volt, mert nekem ő halott volt. És csinálta, néha elfelejtettem, hogy ő csinálja, és akkor kicsit jó is volt, de alig-hogy jó lett, rögtön eszembe jutott, hogy ő csinálja, és a hatalmas súly, az élettelen test súlya újra rám nehezedett.

21. JELENET

ANYA Nem beszélsz róla, kérdeztem, hogy beszéljünk valamiről, hátha változik bennem valami, de tudtam, hogy nem. Nem beszélsz róla?

FÉRFI Nem.

ANYA Azt mondta, nem. Mért, kérdeztem.

FÉRFI Nem lehet elmondani, és akkor jobb hallgatni róla.

ANYA Hogy nincsenek olyan szavak, mondta, amit a többiek is a kocsmában, amikor a Kocsmáros kérdezte őket, amivel el lehetne mondani, s csak a gyerekeknek mondott olyat, hogy annyira hideg volt, hogy egy német tiszt megtörülte az orrát, és a zsebkendőben maradt az orra, mert le volt fagyva, és letört. A gyerek meg mondta, hogy ez nem is igaz, Apu.

FÉRFI De igaz.

ANYA Mondta, hogy igaz, de a gyerek nem hitte.

GYEREK És nevettek rajta?

ANYA Kérdezte, hogy nevettek-e rajta. Nevettünk, mondta akkor az apja, mert jó volt nevetni, csak az a német nem nevetett, mert hiányzott az orra. A gyerek is nevetett akkor, hogy hogy néz ki egy német tiszt orr nélkül. Látott német tiszteket, mert amikor az oroszok jöttek, előtte a németek mentek át a falun. Visszavonultak, gondolták, nem itt ütköznek meg, hanem egy katonai szempontból kedvezőbb helyen. De hiába mentek oda, mert ennél a kedvezőbb helynél is, ami konkrétan a Garamnál volt, elvesztették a csatát, és tovább kellett menniük a saját hazájuk felé, amit aztán végül elfoglalt az ellenség, mármint azok az ellenséges katonák, akik nekik ellenségnek számítottak, és még életben maradtak, s nem kerültek bele valamelyik gödörbe, amit a falusi lakosok ástak az elpusztult katonáknak, hogy megakadályozzák így a fertőzéseket.

A gyerek nevetett, és odabújt az apjához, az meg mondta, hogy menj, Annácska, bújj az ágyba, neked már aludnod kell, holnap iskola. Még kicsit maradok, jó, mondta a kislány, mert annyira akart még az apjával lenni, de az apja azt mondta, hogy nem, mert akkor az a férfi már arra készült, hogy velem. Minden este ez volt, és még akkor is, amikor véreztem, hogy neki ez a vér ahhoz képest, amit a fronton látott, semmi. Nem volt idő, amit kihagyott volna.

FÉRFI Nem fáj, ugye, nem fáj.

ANYA Nem, mondtam, mert tudtam, hogy azt várja tőlem, hogy ezt mondjam, holott fáj, mert nem akartam, mert nekem olyan volt, mintha egy halott súlyosodna rám, éreztem is, hogy hideg a keze meg a lába. A fog-

ságban megváltozott a vérkeringése, mondta, a sok fázástól, azért olyan hideg. Én nem mondtam, hogy nem azért, hanem azért, mert ő nem él, ő nekem nincsen.

22. JELENET

ANYA Menj aludni, mondta, mire a gyerek, hogy már megint. Minden este le kell, mondta, és én tudtam, hogy a lefekvés után már megint azt kell csinálni, amit én nem akartam csinálni, de nem mertem azt mondani, hogy nem akarom, mert ezt akarni kellett. És ő megint ugyanazt csinálta, szedte le magáról és rólam a ruhát, és bevitt az ágyba, már nagyon erős volt, mert összeszedte magát az otthoni ennivalókon. Könnyű voltam, mert én meg csak fogytam, mert olyan volt az, ami történt, hogy nem bírtam enni. Megsimogatta ott, ahol mindig szokta, hideg volt a keze, ezt a hideg kezet éreztem, a halott kezet, aztán féloldalra dőlt, és a kezével segített, hogy belém tudja dugni, belém ment, nem volt nedvesség, mert nem tudott nedves lenni, csak úgy ment be, hogy odata-padt a bőrhöz, és ahogy haladt előre, ahogyan ez a tapadt bőr lecsúszott róla, úgy sajgultam bele, de nem akartam mutatni, mert az ilyet nem kell mutatni. Beszélt róla, hogy mennyire jó neki velem, hogy hányszor gondolta ezt akkor, amikor nem volt itthon, amikor azt se tudta, hogy haza fog-e jönni valaha, amikor még arra sem adtak lehetőséget az idegen ország fogvatartói, hogy tábori levelezőlapon megírja, ha mást nem is, legalább azt, hogy él, és egyszer majd haza fog jönni, hogy átélje ezt a jót, amit most átél velem. Hogy éheztek és fáztak, mert nem adtak enni, és nem volt a barakkokban fűtés, és úgy bújtak össze, mint az állatok, hogy kicsit melegítsék egymást, s ha valaki már nem melegített, az volt a halott, és kikotorták maguk közül a földre, amikor már teljesen hideg lett. Mondta, és dugta magát belém, hogy most azok után a hidegségek után végre átmelegedjen az én finom testemtől, azt mondta, hogy finom és puha, pedig minden izmom meg volt feszülve, hogy bírjam a halottat magamon, a halott ember nehezekét, de neki ahhoz képest, ami ott volt, abban a másik országban, minden puha volt és finom.

Akkor már nem beszélt, mert annyira benne volt, hogy csinálja. Tudtam, meddig tart. Az első napokban alig egy perc, és akkor jó lett, de újra-kezdte, és tudta másodsorra is, most hosszabb volt. Épp olyan hosszú, mint akkor volt, amikor elment, nem annál rövidebb, mert a száraz hüvely jobban fogta az ő testét, így aztán gyorsabban lett neki annyira jó,

hogy vége legyen. Tudtam, hol tart. A szeme kimeredett, annyira csak abban az érzésben volt benne, a nyála elkezdett kicsit megeredni a szája sarkából, az izmok még az arcában is kieresztettek, amikor benyúltam a párna alá. Odakészítettem már előző nap. Disznóvágáskor szoktuk használni, nagyon hegyes volt, olyan, mint egy katonai tőr. Amikor már majdnem jó lett neki, akkor tiszta erőből.

Nem is tudom, honnan volt annyi erőm, hiszen alig ettem már hónapok óta, de van ilyen, hogy a belső akarat olyan erőket mozgat meg, amelyek nem is az emberben vannak benne, hanem valahonnan kívülről jönnek ilyenkor. És hátulról keresztülszúrtam először a bőrt, aztán a hátizmokat, a tüdejét és a szívét, valami recsegett, talán egy csontot is értem. A szeme úgy maradt kimeredve, a nyála tovább csorgott, abbamaradt a mozgás, nem értette, mi történt, nem érezte, hogy szűrok, mert épp akkor annyira mást érzett.

Rám zuhant a teste, az a hatalmas súly, ami az ő súlya volt, belőlem meg elment az a nagy erő, ami abban a pillanatban bennem volt, kinyomta belőlem a levegőt, ahogyan egy tubusból nyomja ki az ember a kenőcsöt, én meg élettelenül hevertem alatta. Nem emlékszem, mennyi idő telt el, hogy reggel lett közben, csak arra, hogy kiabál a gyerek, hogy anyu, anyu. Arra ébredtem, hogy rángatja a kezemet, hogy anyu, mi történt az apuval, mi történt?

GYEREK Anyu! Anyu!

ANYA Kiabált, és nézte a véres testet, és a véres ágyneműt, aztán kiszaladt a házból, és a szomszéd jött vele át, és az legördítette rólam az áthidegedett embert. Meztelen voltam, a szomszéd betakart. Nem tudott mondani semmit, csak nézett rám, nézett, ahogyan egy ismeretlen emberre néznek, nem voltam már neki a szomszédja. Nem tudta mondani, hogy mi történt. Anyu, anyu, a gyerek csak sírt, de én nem szóltam semmit. Mi lett az apuval, kérdezte. Hazajött, mondom, hogy elköszönjön tőled. És most, kérdezte.

GYEREK És most mi van?

ANYA Most már visszament, mondtam.

A nő feláll, a színpad hátoldalát fedő drapéria lehull. Bíróság van a drapéria mögött, a fény kiemeli őket és a nőt, a nő megfordul, róla lemegy a fény, így vagyunk pár másodpercig. Független.